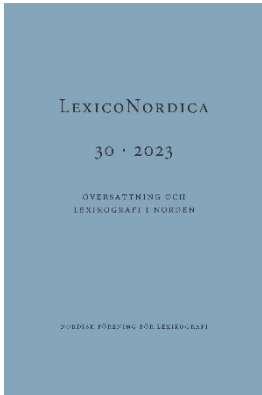

LexicoNordica

Titel:	Översättning och lexikografi i Norden	
Forfatter:	Anna Helga Hannesdóttir & Henrik Hovmark	
Kilde:	LexicoNordica 30, 2023, s. 7-12	
URL:	https://tidsskrift.dk/lexn/issue/archive	

© 2023 LexicoNordica och författarna

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Översättning och lexikografi i Norden

Anna Helga Hannesdóttir & Henrik Hovmark

Vi har nöjet att här presentera det trettionde numret av *LexicoNordica*, den tidskrift som årligen ges ut av Nordiska föreningen för lexikografi (NFL). Som vanligt innehåller tidskriften en tematisk del som i år innehåller tio bidrag. Dessa utgår ifrån föredrag som presenterades på det *LexicoNordica*-symposium som hölls i januari 2023 på temat översättning och lexikografi i Norden. Symposiumet ägde rum strax utanför Oslo på Voksenåsen, Norges nationalgåva till Sverige. Förutom de tematiska bidragen innehåller denna volym en recension, meddelanden från NFL:s styrelse, kortfattad information om tidskriften samt praktiska, redaktionella anvisningar.

Mellan de två discipliner som utgjorde temat för symposiet har det genom århundradena rått i det närmaste ett symbiotiskt förhållande. De lexikografiska verken, i form av tvåspråkiga ordlistor och ordböcker, var avsedda som hjälpmedel vid översättning mellan språken i fråga. Tidigt fick de även en pedagogisk funktion som redskap i studiet av främmande språk. Med tiden blev den erfarenhet och kunskap som uppnåts genom den tvåspråkiga lexikografins kontrastiva analys och beskrivning en viktig utgångspunkt för och komponent i utvecklingen av den enspråkiga lexikografiska beskrivningen.

De stora definitionsordböckerna över de skandinaviska språken är samstämmiga om vad översättning går ut på: att *översätta* betyder att ”överföra från ett språk till ett annat”. Ordböcker, tvåspråkiga såväl som enspråkiga, betraktas som oundgängliga hjälpmedel för den som översätter. Också bland översättare och översättningsteoretiker har denna syn varit gällande, det har sagts att den översättare som, i problematiska lägen, inte konsulterar

en tvåspråkig ordbok antingen är okunnig eller övermodig – eller båda delarna. Att denna bild kan nyanseras framgick tydligt vid NFL-konferensen 1997 som hade ordboken och användaren som tema. En av många slutsatser som där drogs blev att lexikografer och översättare visserligen lever i samma universum, till och med på samma klot, men i väsensskilda biotoper.

Sedan 1997 har mycket hänt. Samhället har blivit alltmer digitaliserat och språkteknologiska verktyg och lösningar är nu ett integrerat och centralt inslag i lexikografin. Lexikografiska produkter utarbetas inte bara med språkteknologiska metoder, de publiceras också i digitalt format, som strukturerade databaser med gränssnitt som ger mänskliga användare tillgång till önskad information. Språkteknologin är också en förutsättning för utvecklingen av digitala språkhjälpmedel för språk med få talare. Den kan även sägas ha gett översättandet nya dimensioner: förutom att främja kommunikation människor emellan möjliggör den också kommunikation mellan människor och datorer. Nu står lexikografin, översättandet och språkteknologin inför ett paradigmskifte: AI, artificiell intelligens. Vi är bara i början på en ny era i vår lexikografiska verksamhet där språk-, text- och kunskapsverktyg som besitter en förmåga att efterlikna intelligent mänskligt beteende redan finns tillgängliga och som vi snart kommer att ta i bruk. Alla dessa aspekter berörs i denna volym.

Att översättning handlar om mycket mer än överföring av ett språkligt innehåll till ett annat språk framgår tydligt av Annette Lassens artikel om översättningarna av den isländska medeltidslitteraturen till danska. Inte bara det språk som texterna är avfattade på är forntida, avståndet mellan å ena sidan den kultur, det samhälle och det landskap som skildras och å andra sidan dagens danska kultur och samhälle är oändligt. Avnämarperspektivet är centralt, i artikeln beskrivs arbetet med att presentera innehållet i de medeltida texterna för dagens danskar på ett sätt som gör det rättvisa samtidigt som språket är anpassat till en modern läsekrets.

De lexikografiska hjälpmedel som finns att tillgå beskrivs, och både deras och tidigare översättares lösningar på enskilda problem diskuteras. Även Hedda Vormeland beskriver den skönlitterära översättarens förhållande till lexikografiska hjälpmedel. I första hand är relationen till fysiska ordböcker, både en- och tvåspråkiga, nära och personlig, men också de digitala resurserna används och uppskattas. Översättarens bryderier om huruvida ett ord verkligen är samma ord när det uppträder i olika sammanhang redovisas.

De inhemska minoritetsspråken i Norden och deras tillgång till lexikografiska och språkteknologiska hjälpmedel uppmärksammas i två av volymens artiklar. Betydelsen av tillgången på språkteknologiska verktyg för enskilda språk framgår tydligt när sådana hjälpmedel saknas. Språkspecifika bokstäver och diakritiska tecken som inte ingår i datorers och telefoners teckenuppsättning, och tangentbord som inte är anpassade till det aktuella språkets teckenrepertoar är den verklighet som gäller för många språk med få talare. I sin artikel redovisar Marie Mattson & Magnus Ahlthorp det arbete som bedrivs vid Institutet för språk och folkminnen för att underlätta utvecklingen av språkteknologiska verktyg för fyra av Sveriges inhemska minoritetsspråk: finska, jiddish, meänkieli och de romska dialekterna. En viktig insats består i att utveckla och tillhandahålla digitala lexikografiska hjälpmedel för språken ifråga. Också Trond Trosterud, Lene Antonsen, Inga Lill Sigga Mikelsen & Anders Lorentsen beskriver i sin artikel arbetet med att ta fram ordböcker mellan två minoritetsspråk: nordsamiska och lulesamiska. Försöken med helautomatiska metoder för morfologisk och ortografisk analys, ett regelbaserat maskinöversättnings-system samt användningen av norska som pivotspråk beskrivs. Behovet av lexikografiska resurser och språkteknologiska verktyg är stort för språk med få talare.

Vid översättning av facktexter kräver termer och terminologiska system särskild uppmärksamhet. Valgerður Halldórsdóttir diskuterar översättarens roll som terminolog. Den organisation

och de förutsättningar som gäller för översättning av EU-dokument presenteras liksom de rutiner och resurser som finns för översättning av dem till isländska. Ole Våge beskriver i sin artikel mötet mellan terminologi och lexicografi. I arbetet med att översätta ett maskinläsbart, internationellt terminologiskt system av medicinska termer till norska framstår relationen mellan de två disciplinerna i all sin komplexitet. Mikael H. Snaprud, Andrea C. Velazquez, Grete Vabo & Kristian Skibrek redovisar utvecklingen av ett verktyg för att integrera lexikaliska resurser med texter direkt i användarnas webbläsare. Fördelarna med enkel tillgång till lexicografiska hjälpmedel vid exempelvis språkinläring och utbildning med specialiserad terminologi illustreras.

Mårten Ramnäs beskriver tillgången på lexicografiska hjälpmedel för svenska inlärare av franska. Förlagsutgivna tvåspråkiga ordböcker hör 1900-talet till. Tillgången på gratisresurser på nätet är numera god men av varierande kvalitet. För i första hand de tidiga inlärningsstadierna föreligger ett stort behov av kvalificerade, lexikala hjälpmedel som kan anpassas efter elevernas kunskapsnivå.

Henrik Gottliebs artikel handlar om hur anglicismer presenteras i skandinaviska allmänordböcker, korpusar och specialordböcker över just anglicismer. Både simplexord och fasta fraser i de enskilda språken jämförs när det gäller förekomst, frekvens och status.

Henrik Köhler Simonsen konfronterar och jämför den tvåspråkiga lexicografin med AI-baserade text- och kunskapsverktyg. Professionella översättare och kommunikatörer intervjuas om sin användning av verktyg av typen ChatGPT i översättning och annan textproduktion. I artikeln presenteras också modeller för användningen av AI-verktyg vid textproduktion av olika slag.

Temasektionen följs av Baldur Sigurðssons recension av *Tékknesk-íslensk orðabók* (TÍO) av Helgi Haraldsson. Recensionen är den första text på isländska som publiceras i *LexicoNordica*. För

att göra innehållet i recensionen tillgängligt för de skandinaviska läsarna följer en kort svensk sammanfattning i anslutning till recensionen. Med anledning av isländskans debut i denna tidskrift tas även här några rader i anspråk för en presentation av verket. Helgi Haraldsson är välkänd bland nordiska slavister och lexikografer, främst för sin medverkan i *Stor norsk-russisk ordbok* (Oslo 2003) där Valerij Berkov var huvudredaktör och Haraldsson en av medredaktörerna. Den recenserades i *LexicoNordica* 12 (2005) av Tore Nasset och Trond Trosterud.

I TÍO fortsätter Haraldsson i Berkovs anda. I stället för att utgå ifrån ett strikt användarperspektiv där all information anpassas till det ena språkets talare är TÍO avsedd att tjäna båda språkens talare. De tjeckiska användarna får detaljerad information om de isländska ekvivalenternas grammatiska och pragmatiska egenskaper och det får även de isländska användarna om det tjeckiska uppslagsordet. Med hjälp av ett effektivt kodat notationssystem, tolkningsnycklar och användarvägledning åstadkoms en symmetrisk ordbok, som tar hänsyn till båda språkens talare.

Under rubriken Nyt fra bestyrelsen for Nordisk Forening for Leksikografi informerar ordföranden Thomas Widmann om föreningens verksamhet. Sist i volymen ges information om *LexicoNordica* och om utformningen av manuskript som önskas införda i tidskriften.

Redaktionen för årets nummer består av de två huvudredaktörerna Henrik Hovmark och Anna Helga Hannesdóttir samt landsredaktörerna Anna Braasch (Danmark), Ásta Svavarsdóttir (Island), Harry Lönnroth (Finland), Kjetil Gundersen (Norge) och Lennart Larsson (Sverige).

Inom redaktionen har följande teman beslutats för de två kommande symposierna:

2024: Nordiska ordböcker och val av datamaterial

2025: Revision, underhåll och utveckling av ordböcker

Redaktionen välkomnar förslag på föredrag och föredragshållare på dessa symposier samt idéer om teman för efterföljande symposier. Vi påminner också om NFLs hemsida och föreningens nyhetsbrev som källa till information.

Slutligen vill vi tacka de fem landsredaktörerna för deras insats under året. Då detta nummer för fyra av de fem redaktörerna är deras sista, tackar vi dem särskilt för insatsen under hela redaktörstiden. Tack också till föreningens avgående ordförande Hanne Lauvstad och till kassören Pär Nilsson för årets samarbete kring ansökningar och symposiet. Tack också till Laurids Kristian Fahl som i år igen tar hand om sättningen av vår tidskrift och ger den dess snygga och professionella utseende. Slutligen tackar vi Nordplus Nordens språk för ekonomiskt stöd för projektet samt Voksenåsen kulturcentrum för att ge husrum åt symposiet.

Anna Helga Hannesdóttir
Professor em. i nordiska språk
Göteborgs universitet
Anna.Hannesdottir@gmail.com

Henrik Hovmark
Lektor, ph.d.
Institut for Nordiske Studier og
Sprogvidenskab
Københavns Universitet
Emil Holms Kanal 2
DK-2300 København S
hovmark@hum.ku.dk